

УДК 001.3

Е.О.Юрій, к.е.н., **О.М.Лютік**,

Буковинський державний фінансово-економічний університет,
м. Чернівці

УКРАЇНСЬКУ НАУКУ НЕОБХІДНО РЯТУВАТИ

Розглянуто роль та місце науки в сучасному світі, обґрунтовано об'єктивну необхідність розвитку науки як визначального фактора економічного зростання. Окреслено основні проблеми розвитку науки, в тому числі тенденцію її фінансування в Україні. На основі аналізу існуючих негативних тенденцій системи державного стимулювання науково-освітньої сфери запропоновано рекомендації, спрямовані на підвищення її ефективності.

В статье рассмотрены роль и место науки в современном мире, обоснована объективная необходимость развития науки как определяющего фактора экономического роста. Определены основные проблемы развития науки, в том числе тенденция ее финансирования в Украине. На основе анализа существующих негативных тенденций системы государственного стимулирования научно-образовательной сферы предложены рекомендации, направленные на повышение ее эффективности.

The role and place of science in the modern world is shown in the paper, the objective necessity of the science development as a determinant of economic growth is defined. The basic problems of science, including the tendency of its financing in Ukraine are outlined. Based on the analysis of existing negative trends of public promoting scientific and educational spheres it is offered recommendations aimed at improving its performance.

Ключові слова: наука, науковець, наукова діяльність, фінансування науки, наукове дослідження, інноваційна активність, інноваційна діяльність, економічне зростання.

Наука – найбільш піднесене втілення Батьківщини, оскільки з усіх народів першим завжди буде той, хто випередить решту в галузі думки та розумової діяльності

Луї Пастер

Наука... Всі ми стверджуємо про її розвиток, про те, що вона – основний фактор економічного зростання нашої країни. Але що робить наша держава, щоб сприяти її процвітанню? Складається таке враження, що далеко не всі погоджуються зі словами Луї Пастера, у тому числі і наші політики. Однією з найсерйозніших, не виключено — головних, перепон на шляху розвитку нашої держави є хронічне нерозуміння її керманічами, а заодно й усім українським суспільством, ролі та місця науки в сучасному світі. Наука в Україні фінансується за залишковим принципом, а цих коштів навіть на зарплати не вистачає. Матеріально-технічна база майже не оновлюється. Грантів вже не дають. Багато молодих науковців назавжди «застрягли» у Штатах. Вони, можливо, і залишились би в Україні, але хто погодиться працювати тут за «копійки»?

Оскільки дослідження в даному напрямку є рушієм розвитку будь-якої країни, провідні економісти світу приділяють її вивченню значну увагу. Це, зокрема, іноземні та вітчизняні дослідники, такі як: Р.Барро, К.Єрроу, П.Ромер, Х.Узава, В.Семиноженко, М.Курик та А.Мальований, які до факторів економічного зростання відносять рівень наукових знань.

Метою статті є розкриття сутності та значення розвитку науки як перспективної галузі усвідомлення ролі науковців у забезпеченні економічного прогресу країни та сприяння розвитку держави загалом, обґрунтування

важливості належного функціонування української фундаментальної науки.

Видатний російський фізик, лауреат Нобелівської премії В. Гінзбург в одному зі своїх останніх інтерв'ю наголосив: «Майбутнє людства визначається лише наукою. За 400 років, які минули з часів Г. Галілея, у світі відбулися разючі зміни, пов'язані з накопиченням знань. З'ясувалося, що наука формує світ більшою мірою, ніж будь-яка інша галузь. Політики мають це зрозуміти і щедро підтримувати наукові дослідження». Проте в нинішніх умовах у політиків свої пріоритети, серед яких, на жаль, науці виділяється чи не одне з останніх місць. У них свої турботи, і навряд чи можна сподіватися, що найближчими роками вони усвідомлять, наскільки сумне майбутнє чекає на суспільство, в якому наука й освіта залишаються поза увагою його керманців. Яскравим прикладом цього є те, що при розумінні усіх наявних проблем при недостатності фінансування наукової сфери уряд видає розпорядження про збільшення обсягів видатків у 2011 році на керівний склад органів влади та лікування народних депутатів. Водночас збільшено обсяг видатків за програмою «Обслуговування діяльності президента України, адміністрації президента України та інших державних органів» на суму 6,1 млн. гривень. Безперечно, збільшення обсягу коштів на обслуговування діяльності президента є просто нагальною проблемою в Україні...

«Часте вживання алкоголю призводить до алкоголізму». «Подружні пари, які щодня конфліктують, розлучаються». «Божі корівки також хворіють на венеричні недуги». Щороку подібні наукові «пошуки» обходяться британській казні та грантодавцям у сотні тисяч фунтів стерлінгів. Дослідження, результати яких не можна застосувати на практиці, учені називають «білим шумом». 99% з них так і залишається порожнім звуком. Зате 1% підштовхне до справді великих відкриттів...

Сьогодні надзвичайно сумно спостерігати тенденцію фінансування науки у нашій державі. Навіть у період кризи, коли тотально скорочуються інші видатки, інвестиції в науку, навпаки, зростають, але, на жаль, не в нашій країні. В Україні, починаючи з 2000 року, жодного бюджетного року не була виконана визначена статтею 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норма щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Видатки на наукову і науково-технічну діяльність є захищеними статтями видатків Державного бюджету України. Натомість, за словами Президента України Віктора Януковича, загальний обсяг видатків на дослідження й розробки у ВВП (наукоємність ВВП) протягом 2000–2011 рр. в Україні зменшився з 1,16 % до 0,85 % (у тому числі з держбюджету 0,61 %).

Про що ж можна говорити далі, коли Україна, займаючи сильні позиції у світі як країна із великою кількістю талановитих програмістів, не конвертує цей людський потенціал для внутрішніх потреб. Ми перетворилися на аутсорсингових виробників програмного забезпечення для всіх, але не для себе. Навіть маленька Естонія має проект світового рівня Skype, а ми?

«До останнього часу існує суб'єктивна думка, що у нас багато вчених. На превеликий жаль, ми не часто звертаємо увагу на цей факт, а ми вже нижче критичного рівня за кількістю вчених-винахідників на тисячу працюючих. Проблема полягає у відтворенні кадрів наукових працівників, які могли б розвивати науково-інноваційну сферу», – сказав голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації Володимир Семиноженко.

Всього з 1991 року кількість вчених в Україні, за даними Державної служби статистики, скоротилася втричі – з 295 до 85 тис. І ця тенденція продовжується й надалі.

Сьогодні ми живемо в такий час, коли наука та її носії – вчені і педагоги – не відносяться до категорій престижних професій. Спитаєте, чому ж? А ви подивіться хоча б на рівень їх заробітних плат. Врешті-решт, науково-освітня сфера перестала бути престижною як сфера діяльності або працевлаштування. А ті її талановиті представники, котрі отримали освіту, «тікають» із країни, тому що розуміють, що на Батьківщині вони навряд чи досягнуть хоча б середнього рівня життя і ніколи, підкреслюємо – ніколи! – не зароблять на власне житло. Ви питаєте про патріотизм? Відповідь проста: на жаль, в сучасних ринкових відносинах на перший план виходить саме фінансове становище, а не національне походження.

От і відповідь на проблему про «відтік мізків» з України. Кабінет Міністрів України затвердив План заходів щодо залучення молодих вчених до роботи в наукових установах і вузах. Відповідне розпорядження схвалено на засіданні уряду 31 жовтня 2011 року. Ним же вперше передбачено, що для молодих вчених буде введено довгострокове безвідсоткове кредитування для будівництва (реконструкції) і придбання житла. Правда, навіть на сайті Кабміну цей документ не опублікували, хоча по всіх інформагентствах розрекламували. Саме на вчених, що лише стають на свою професійну ниву, видно хибність нашої економіки та політики – молодий та розумний не може заробити на житло. Навіть в кредит. Ось і «тікають» за кордон...

Добре відомо, що в нашій країні мати науковий ступінь не настільки престижно, як вигідно. Зараз абсолютно не викликає у людей захоплення наявність червоних дипломів, тому що здобуття вищої освіти є істотним, а частіше – необхідним додатком до суспільної «ваги» його носія, особливо серед людей, переважна більшість яких не займається науковою роботою та дослідженнями. А колись було зовсім навпаки...

За даними НАНУ, в Україні налічується понад 110 тисяч кандидатів і докторів наук, з яких лише трохи більш 20 тисяч працюють у науково-дослідних установах і системі вищої школи. Чим займаються інші – 90-тисячна армія увінчаних ступенями співвітчизників – можна лише здогадуватися. Хоча відповідь можна дати, характеризуючи одну з особливостей майбутньої кваліфікаційної системи України, яка полягає в тому, що безліч людей (бізнесмени, політики, управлінці), котрі не мають жодного стосунку ні до науки, ні до освіти, палко прагнуть бути атестованими як наукові або педагогічні кадри. Кількість відповідних захистів упродовж останніх 10–15

років зростала експоненційно. Можна зрозуміти людей, що прагнуть суспільного визнання за успіхи у своїй роботі. Тоді чому б не ввести ступені типу PhD з бізнесу (а не економічних наук), юриспруденції (а не юридичних наук), політології (а не політичних наук) тощо. Це могло б хоч трохи нормалізувати ситуацію і не викликати напруження в середовищі фахівців, які присвячують життя науці та освіті.

Доречно згадати слова із відомої пісні: «Есть у меня диплом, только вот дело в том, что всемогущий маг лишь на бумаге я». У наш час стало абсолютно зрозуміло, що співала Алла Борисівна не про мага, а мабуть, про магістра. Здається, за так званим престижем всі забули і про місце науки в сучасному світі, оскільки її користь не зводиться лише до створення нових технологій або продуктів, хоча без неї воно неможливе. Головне призначення науки – здобуття нових знань, творення нового, яке – і це зрозуміли у багатьох країнах – є ключовим чинником для функціонування держави та її стратегічної безпеки.

Необхідно також чітко усвідомити, що наука – не тільки питання грошей. Насамперед, це питання системи людських цінностей, особистісної і колективної моралі, правильного світорозуміння, а також – нормального клімату у суспільстві. Ще одна передумова розвитку науки – можливість зберігати (в людських масах) відчуття власної гідності. Це, врешті-решт, і елементарна чесність перед громадянами, яку вони мають усвідомлювати як один із пріоритетів, оскільки в науці дуже багато тримається на довірі як суспільства до вчених у цілому, так і між вченими зокрема. Адже, за словами знаменитого Френсіса Дарвіна: «В науці слава дістається тому, хто переконав світ, а не тому, хто першим набрів на ідею». І тут доречно згадати про одну несправедливість щодо винахідника рентгенівських променів (Х-променів, як пишуть в англійській літературі), які насправді відкрив українець Іван Пулюй, а Нобелівську премію дали Вільгельму Рентгену в 1901 році. І як не парадоксально, серед громадян України немає жодного лауреата Нобелівської премії, а серед іноземців з українським походженням – є. Причина як у неналежному фінансуванні української фундаментальної науки (як з боку держави, так і з боку бізнесу), так і у взаємовідносинах між українськими науковцями – через заздрість колег та керівництва, тому провідні українські вчені залишаються без премій або залишають країну. А насправді проблема суто економічна – чим міцніша економіка, тим, як правило, більше нобелівських лауреатів.

Науку потрібно рятувати. І починати слід з нас, із свідомих громадян. Хоча в нинішніх умовах досить складно пояснити пересічному платнику податків значення для держави науки і освіти, набагато складніше, ніж 10–15 років тому. В Україні зараз виростає покоління людей, для яких наукова діяльність не є суспільним пріоритетом, а, скажімо, звання «професор» не еквівалентне щирій шані з боку громадян і нормальному життєзабезпеченню його носія з боку держави. Переконані, державі потрібно підвищувати роль і значущість науки, тоді, можливо, і населення подивиться на неї з іншої, кращої сторони.

Одне євро з десяти у країнах Євросоюзу вкладають у розвиток науки. А в Україні шкодують віддати на науку хоч би одну гривню зі ста. Потрібно переламати стереотипи щодо місця науки у суспільстві та надати їй такого ж значення та статусу, як і в інших європейських країнах! Також, на нашу думку, необхідно змінювати свідомість, починаючи із студентського життя. Молоді люди, навчаючись у вищих навчальних закладах, мають чітко для себе уявити, що таке наука, яке основне її завдання і чи хочуть вони присвятити цій нелегкій праці своє життя. Якщо кожен почне із себе, тоді, можливо і кількість науковців зміниться, але з'являться ті, хто справді зможе змінити ситуацію.

Список використаних джерел:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 19.12. 2006 р. із змінами та доповненнями №1977-ХІІ.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id
4. Концепція розвитку наукової сфери України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/knk/pages/koncept/konceptm.html>
6. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Семиноженко В. За три кроки до мети / В. Семиноженко // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – №18. – С. 20-21.